วัว-ควาย มิตรแท้ชาวนาอาเซียน

ภาพเขียนสีที่ผาหมอนน้อย อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี สันนิษฐานว่าเป็นภาพการเพาะปลูกข้าว หรือภาพของควายไถนา สื่อถึงว่าเป็นการทำนาแบบนาดำอายุราว 2,500 - 3,000 ปี

"วัว-ควาย" เป็นมิตรแท้คู่ใจชาวนาอาเซียน ดังปรากฏหลักฐานที่บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์กับมนุษย์อย่างแนบแน่นมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และด้วยภูมิปัญญาของชาวอาเซียนที่ได้สังเกตเห็นถึงความแตกต่างของพฤติกรรมและนิสัย จึงนำวัวและควายมาใช้งานได้อย่างเหมาะสม

"ควาย" มีหลักฐานความสัมพันธ์กับมนุษย์มายาวนาน นักโบราณคดีค้นพบการฝังโครงกระดูกมนุษย์ร่วมกับกระดูกควายเมื่อ 3,000 ปีมาแล้ว ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี หลักฐานนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์และควาย อีกทั้งยังสันนิษฐานได้ว่าจะต้องเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์มากในยุคนั้น

ควายปลัก (Swamp Buffalo)

ควายแม่น้ำ (River Buffalo)

"ควายกับการทำนา" ควายชื่นชอบการนอนแช่โคลนหรือนอนแช่น้ำเมื่ออากาศร้อน กลุ่มสายพันธุ์หลักที่นิยมนำมาใช้แรงงานเป็น "ควายปลัก (Swamp Buffalo)" หรือ "ควายแม่น้ำ (River Buffalo)" ซึ่งได้รับความนิยมในการเลี้ยงเพื่อการ "ทำนาในพื้นที่ลุ่มน้ำ"

"ควาย" กับประเพณีเฉลิมฉลองเทศกาลการทำนา

พิธีสู่ขวัญควาย หรือ อ๊องขวัญควาย ประเทศไทย

เป็นพิธีเพื่อเตือนใจให้ระลึกถึงบุญคุณของควายที่ให้แรงงานในการไถนา และเป็นการขอขมาในสิ่งที่ได้ล่วงเกินไป ดังนั้นผู้ทำพิธีจึงมักเป็นเจ้าของควายเอง

Do Son Buffalo Fighting Festival ประเทศเวียดนาม

เป็นความเชื่อของชาวโด่เซิน ประเทศเวียดนาม ว่าเทพผู้พิทักษ์แห่งความเจริญและความสุข ผู้นำมาซึ่งพืชพันธุ์ธัญญาหารอันอุดมสมบูรณ์นั้น ท่านมีความชื่นชอบในการแข่งขันชนควาย ดังนั้นแล้วชาวโด่เซินจึงมีการจัดประเพณีการแข่งขันชนควายมาต่อเนื่องยาวนานตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18

Pulilan Carabao Festival ประเทศฟิลิปปินส์

เป็นเทศกาลขอพรประจำปีของชาวเมืองปูลิลัน ในกรุงมะนิลา ในวันนี้ชาวบ้านจะตกแต่งควายด้วยลวดลายสีสันสวยงาม แล้วพาควายเดินขบวนไปยังโบสถ์เพื่อสักการะนักบุญ ซาน อิซิดรอ ขอพรให้ผลผลิตทางการเกษตรของพวกเขาอุดมสมบูรณ์

Barapan Kebo ประเทศอินโดนีเซีย

ประเพณีแข่งขึ้งควาย (Water Buffalo Chariot Races) บนท้องนา เพื่อเฉลิมฉลองฤดูกาลเพาะปลูกข้าวประจำปี ผู้ขับจะยืนบนโครงไม้ รูปแบบเฉพาะตัวที่เทียมโดยควายสองตัว ความสนุกสุดมันคือผู้ขับจะต้องรักษาสมดุลในการทรงตัว ซึ่งควายทั้ง 2 จะพาวิ่งด้วยความเร็วกว่า 30 ไมล์ต่อชั่วโมง

เหรียญสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12

"วัว" มีหลักฐานความสัมพันธ์กับมนุษย์มายาวนานไม่แพ้ควาย นักโบราณคดีสามารถขุดค้นพบค้นพบเหรียญโบราณสมัย "ทวารดี" ราวพุทธศตวรรษที่ 12 ได้ตามเมืองโบราณ ในภาคกลางของประเทศไทย รูปแบบของเหรียญมีด้านหนึ่งเป็นรูปแม่โคกับลูกโค อีกด้านหนึ่ง มีภาษาปัลวะระบุถึงยุคสมัย ทำให้นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเหรียญนี้อาจสะท้อนถึงการเป็น "สังคมเกษตรกรรรม และการรู้จักใช้วัวและควายเป็นแรงงานประกอบการไถนา"

"วัวกับการทำนา" วัวมีความแข็งแรง ทนทาน มีต่อมระบายเหงื่อ มากกว่าควาย และไม่ชอบที่ชื้นแฉะ จึงได้รับความนิยมในการเลี้ยงเพื่อใช้ทำนา ในพื้นที่ซึ่ง "ขาดการชลประทานและมีสภาพแห้งแล้ง" เช่น แถบที่สูง ทางภาคเหนือของประเทศไทย และพื้นที่เขตแห้งแล้ง (Dry Zone) แถบพื้นที่ภาคกลางในเมียนมา

พระโคกับพิธีกรรมทางศาสนา

"พระโค" สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา ใน "พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ" ซึ่งเป็นพิธีทางพรามณ์ "พระโค" จะมีบทบาทสำคัญในการทำพิธีแรกนา และเสี่ยงทายพืชพันธุ์ธัญญาหารที่จะอุดมสมบูรณ์ในฤดูการเพาะปลูก ซึ่งกำลังจะเริ่มต้นขึ้น

ในทางศาสนาพราหมณ์ "พระโค" ถือเป็นเทวดาผู้ทำหน้าที่เป็นพาหนะของพระอิศวร แสดงให้เห็นถึงความสามารถทั้งในด้านของการใช้แรงงานและความเข้มแข็ง นอกจากนั้นยังเป็นสัตว์เลี้ยงที่พระกฤษณะและพระพลเทพดูแล ซึ่งเปรียบได้ดังความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นในการประกอบพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ จึงได้กำหนดให้มีพระโคเพศผู้เข้าร่วมพิธีเสมอมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เพื่อเป็น "ตัวแทนของความเข้มแข็งและความอุดมสมบูรณ์"

พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

โคนนทิ ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

ด้วยความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว "มิตรแท้คู่ใจและเครื่องใช้คู่กายของชาวนา" จึงค่อย ๆ ผันสู่เครื่องยนต์กลไก ซึ่งสามารถทำงานได้เร็วกว่าเดิมมาก อย่างไรก็ตามภาพของ "โค – กระบือ" ในท้องทุ่ง ก็ยังคงเป็นภาพที่ปรากฏให้เห็นอยู่ได้บ้างและเป็นภาพในความทรงจำอันงดงามของชาวอาเซียน

เรียบเรียงข้อมูลจาก

- พิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ. "คน ข้าว นา ควาย ในวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้", โอเอส. พริ้นติ้งเฮาส์ จำกัด, 2556.
- กาญจนา โอษฐยิ้มพราย และอองกรณ์ จันสุข. "กิน อยู่ อย่างไทย", สำนักงานอุทยานการเรียนรู้, กรุงเทพฯ : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2552.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. "ข้าวปลาอาหารไทย ทำไม ? มาจากไหน", กรุงเทพฯ :เรือนแก้วการพิมพ์, 2551.
- อัญชลี สินธุสอน และพรพรรณ หงสไกร. "คนก่อนประวัติศาสตร์ บนดินแดนไทย", กรุงเทพฯ : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, 2552.
- สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร "วัฒนธรรม ของประเทศสมาชิกอาเซียน", กรุงเทพฯ, 2557.
- ลินด์ซีย์ ฟาลวีย์ "การเกษตรไทย อู่ข้าวอู่น้ำข้ามสหัสวรรษ", กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2548.
- "กระบือพื้นเมือง", สำนักพัฒนาพันธุ์สัตว์ กรมปศุสัตว์ (http://breeding.dld.go.th/th/).

นาขั้นบันไดบาเว่ฟิลิปปินส์ นาขั้นบันไดบาเว่ในเกาะลูซอน ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมโบราณที่สวยงาม เป็นตัวอย่างที่ดีของการทำการเกษตรแบบยั่งยืน ด้วยวิธีการดั้งเดิม ถูกสร้างขึ้นสำหรับการเพาะปลูกข้าวโดยชนเผ่าอิฟูเกา (Ifugao) ที่อพยพจากประเทศไต้หวัน เมื่อกว่า 2,000 ปีมาแล้วได้รับการยกย่องให้เป็นมรดกโลกโดยองค์การยูเนสโก ในปี พ.ศ. 2538

นิทรรศการ พิพิธอาเซียน ภาค 6 : ข้าว สายใยอาเซียน
A Journey Through ASEAN part 6 : ASEAN Rice = ASEAN Life
59-08 / No. 07

TK park อุทยานการเรียนรู้ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

ผลิตโดย
โครงการกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการ
สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ (TK park) สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)